

АНОТАЦИИ НА МАТЕРИАЛИТЕ
(по чл. 65 от ПРАСПУ)
на д-р Пламен Василев Славов

I. Монографии

- 1. Славов, П. Историческа традиция и съвременни реалии на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора (XVIII-XXI в.). 2017, 158 с.**

Монографията е специално подготвен хабилитационен труд. В структурно отношение се състои от увод, три глави (всяка от тях с по три раздела), заключение и библиография.

Уводът уточнява мястото и ролята на Света Гора като най-големият и единствен център на православно монашество в света, който съществува без прекъсване повече от хиляда години. Подчертава се, че днес Атон е единствената област на православно свят, където на едно място и под единно управление се съхраняват и хармонично съществуват всички видове православно монашество: общежития, скитове, келии, каливи, отшелничество. Освен това Света Гора е световен център на християнската култура. Монашеската република неотклонно се придържа към принципите на общежитието и братското единение на първите християни, явява се пример за съществуване на хора с различен произход, обединени от обща вяра.

Първа глава е под заглавието „**Формиране и утвърждаване на Света Гора като център на православно подвижничество и поклонничество**“.

Първият раздел на главата („Поява и разцвет на монашеската общност в Атон. Отношенията ѝ с византийските императори и Константинополските патриарси“) показва формирането на Света Гора като средоточие на християнско отшелничество и организирани монашески братства още от IV в., на подвижничество и поклонничество за православните християни. С течение на времето тези иночески братства се устройват по образец на палестинските и египетските общности. През VII в., когато мюсюлманите нахлуват в Сирия, Палестина и Египет, множество монаси от тези области се преместват на Атон, основавайки тук първите манастири. Посочени са факторите, които обуславят разцвета на монашеството в Света Гора през следващите векове. Важни етапи

на този процес са появата на първия манастир към края на IX в., учредяването на централно управление в средата на XX в. и събрание на главите на монашеските общини от Атон в Карея.

Проследява се ролята на уставите в традицията Света Гора да се възприема като единно монашеско общество и братство и като юридическа основа за неговото самоуправление. Атон се намира под църковната юрисдикция на Вселенската патриаршия. Взаимоотношенията с нея и светската власт винаги са сложен църковно-политически въпрос. Днес тези отношения се регулират от Конституцията на Гърция и уставното законодателство на Света Гора. Важен етап представлява въвеждането на строгите общежителни правила на Атон, които се превръщат в устав около 970 г. под влиянието на преподобния Атанасий Атонски. През 963 г. той основава Велика Лавра с общежително устройство.

В древността редът за монашеския живот се определя от неписани правила, от писмените манастирски и общоатонски устава (типикони), а също от указите и постановленията на византийските императори, османските султани и Константинополските патриарси. През 1046 г. император Константин IX Мономах (1042-1055) признава Атон за център на монашеството и му дава официалното име Света Гора, което се употребява и в наши дни. Единадесети век е период на разцвет на монашеството на Света Гора, когато хора от различни народности идват на Атон, за да се приобщат към неговото духовно богатство. През XIII в. Света Гора страда под гнета на латинската окупация, както и от натиска на византийския император Михаил VIII Палеолог (1258-1282) и Константинополския патриарх, които подкрепят съюза с Рим. В началото на XIV в. с хрисовул на император Андроник II Палеолог (1282-1328) на Вселенския патриарх е дадена духовна власт над Атон. Започва възраждане на светогорските манастири, които достигат разцвет към края на XIV в.

Следва период на османското владичество в продължение на четири века. През това време турските управници признават на светогорските обители качеството на свещени и наричат Атон страна, където денем и нощем се слави името на Бога. Същевременно на манастирите са наложени тежки данъци, което кара светогорските монаси да молят за икономическа и друга помощ православните владетели, в това число и руските царе. На монасите се позволява да събират пожертвования сред православните народи. Въпреки че те откликват с радост, икономическият гнет е толкова непоносим, че скоро на

Атон настъпва икономически спад и духовно гаснене. Към XVIII в. на Света Гора не остават общежителни манастири.

Вторият раздел („Зараждане и развитие на православното подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора“) проследява контактите на руските християни със светогорските обители, които започват с тяхното поклонничество на Атон. Прави се изводът, че историята на връзките между Света Гора и Руската православна църква е богата и поучителна. Както свидетелстват източниците, руските обители на Атон са едни от най-старите. Изтъкната е важната роля на преподобния Антоний Печорски, който изгражда монашеска община и полага началото на Киево-Печорския манастир върху уставните принципи на атонските манастири, при управлението на великия княз Ярослав (1019-1054). По този начин зараждането на руско-атонските връзки се отнася към началната история на руското монашество.

През втората половина на XI в. за руските иноци образец на духовен живот продължава да бъде Света Гора. Първоначално те се подвизават в посветения на Света Богородица скит „Ксилургу“, който византийският император Мануил I Комнин (1143-1180) с хрисовул от 1143 г. им дава. По-късно светогорският Протат по нареждане на Константинополския патриарх и императора предава на русите обител в чест на св. Пантелеймон, наречена „Русик“, която по-късно се именува „Стар (Горен) Русик“. Обителта е предадена на руснаците в пълна собственост и управление за всички следващи времена, а „Ксилургу“ остава в тяхно разпореждане като скит. Руски монаси се подвизават в много гръцки обители. Започналата през XI и XII в. оживеност в отношенията между руските земи и Атон се прекъсва, когато Русия, особено южната ѝ част, е завладяна от татарите (XIII – XIV в.). Връзката между руския народ и Света Гора става почти невъзможна. Тогава руското монашество в Атон намалява толкова, че се налага да бъде замествано в обителите от монаси на други славянски народи.

От средата на XV в. сведенията за руски иноци на Света Гора съществено намаляват. Вероятно това е предизвикано от напрегнатите отношения между Руската църква и Константинополската патриаршия, както и от завладяването на Константинопол от Мехмед II през 1453 г. За Пантелеймоновския манастир настъпват по-добри дни, когато към края на XV в. Русия окончателно е освободена от татарите. Благодарение на активното атонско влияние върху духовния живот на руските обители, в края на XV – XVI в. стават важни изменения. През времето на основаването и стабилизирането на Московското царство (XV – XVI в.) за руснаците Атон пак става място, към което се насочват

руски богомолци, монашестваци и пътешественици. Руската православна църква и Русия оказват на Света Гора духовна и материална подкрепа. Руска парична помощ непрекъснато се насочва към атонските манастири и московските владетели са техни дарители. Някои от обителите имат подвория в Москва за събиране на средства.

Третият раздел („Утвърждаване на отношенията между руските владетели, Руската църква и Атон от началото на XVI – XVII в.“) разглежда установените официални отношения между Света Гора, московските велики князе, както и Руската църква. По време на Великата смут отношенията между Москва и Атон са прекъснати и руските монаси намаляват значително. Проследява се развитието на руското подвижничество и поклонничество през този период. Само по себе си то е проява на голямо мъжество в условията на непрекъснати войни и междуособици. Прави се изводът, че то способства в Русия да попаднат атонски предания, многобройна житийна литература, творения на църковните отци и църковни устави. В Москва от Атон са донесени както книги, така и копия на чудотворни светогорски икони на Света Богородица, сред които и Иверската Вратарница. Значима е ролята на Атон за развитието на църковната книжовност в Русия. На Света Гора се разпространяват и произведения на руската църковна писменост.

Представена е основополагащата роля за формирането и развитието на атонското иночество на Йоан Лествичник с известната и забележителна творба, наречена „Лествица“. Тя посочва пътя към нравственото съвършенство и спасение чрез труд, самоотричане и усилен подвизи. Прави се заключението, че „Лествица“ е настолна книга за монасите, живеещи в общежитие през всички векове. Огромно е значението за иноческия живот на Света Гора и на текстовете на книгата „Добротолубие“, писана от великите учители и свети отци на Църквата. Тя е сборник от красиви и добри слова за съкровения духовен живот, посочва пътя за постигане на първосъздадената красота, доброта и чистота. В нея са посочени смисълът, предназначението и крайната цел на човешкия живот.

Подробно е представен образът за живот на светогорските монаси, подчинен на главната им цел – молитвено служене на Бог, свързано с нестяжание и послушание. Посочва се важната роля на един от най-древните обичаи, съхранени на Атон – монашеското гостоприемство към пристигащите поклонници, независимо от тяхната народност. Същевременно се очертават традиционните изисквания към тях, с които те трябва да се съобразяват. В заключение се прави изводът, че в продължение на векове светогорските

иноци, техните устави и обичаи остават идеал и училище за руските подвижници на благочестието. Житията на атонските светци, техните богословски и аскетически съчинения са любимо четиво на всички вярващи в Русия.

Втора глава е представена със заглавието „**Историческа традиция на православното подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора през XVIII – XX в.**“. Хронологически тази част от монографията е разположена между XVIII и XX в. Това е време, през което Руско-турските войни сериозно влияят върху активните връзки на Русия с Атон.

Първият раздел („Православното подвижничество и поклонничество от Русия в Атон през XVIII – 30-те години на XIX в.“) анализира състоянието на руското православно подвижничество и поклонничество в Света Гора през целия XVIII в. и първата третина на XIX в. Осемнадесети век е време на упадък за монашеския живот на Атон. Освен военните действия между Русия и Османската империя, причина за това е и влошаването на отношението към православното монашество от страна на османската власт. Затруднено е оказването на материална помощ от Русия и Пантелеймоновският манастир запада и запустява. Намаляването на интереса от страна на руските власти и висшите слоеве на обществото към манастира е резултат и от целенасочената секуларизация в културата и бита. Въпреки това от царската хазна са дадени щедри пожертвования за обителта заедно с църковна утвар и книги. Сред дарителите по онова време преобладават представители на духовенството, търговците, дворянството, казачеството. Отбелязано е съществуването между Атон и Русия на тесни църковно-литературни връзки, за което се съди по съдържанието на многочислените ръкописи, намиращи се в руски хранилища. През целия XVIII в. продължава поклонничеството от Русия в Света Гора и традиционната материална помощ за атонските манастири, която е със строго регламентирани размери и срокове за плащане. Същевременно руското правителство, духовниците и миряните гледат на напусналите Русия и оттеглили се в Света Гора иноци, заради подвизи на благочестието, като на своеволници и дезертъори.

Обръща се сериозно внимание на преподобния Паисий Величковски като един от възродителите на руското монашество през XVIII в. и известен със своя ревностен духовен живот. Той основава Илинския скит, устройва монашеско братство върху евангелски начела във вид на общежитие (киновия). За духовното ръководство на братството Паисий Величковски се обръща към творенията на светите отци. Така на Атон възниква школата на стареца Паисий

за изучаване, превеждане от гръцки на руски език и преписване на светоотческите творения. Уставът на неговото братство е съставен върху основата на древните иночески правила и устави на Източната Църква. За главни добродетели се считат послушанието към стареца и нестяжанието. Друг знаменателен човек в историята на светогорските руснаци е йеромонах Аникита, в света княз Сергей Ширински – Шихматов. Той пребивава на Атон недълго и по естествен път обединява разпокъсаните преди това руски иноци, като ги въвежда в Пантелеймоновския манастир, населен дотогава с гърци. По този начин става възраждането на руското монашество в Света Гора. Руснаците започват отново безпрепятствено да идват на Атон и да приемат монашество. Основно те се подвизават в скитове и в придобити от гърците келии и каливи сред които „Св. Илия“, „Ксилургу“ и „Каруля“, където монашеството е анахоретско.

Отбелязано е, че съжителството между руснаци и гърци на Света Гора невинаги е мирно. Причини за това са и външни за Атон събития, които протичат в света. Гърците болезнено реагират на всякакво вмешателство на Русия в светогорските дела. Възприемат го като посегателство върху изконна гръцка територия, а руското присъствие – като нарушение на своите изключителни права за притежание на Атон. На свой ред Руската империя активно покровителства руските светогорци. През XVIII – XIX в. те са откъснати от своята родина, която по време на войните с Османската империя не може да им помогне нито материално, нито дипломатически. Така руснаците и останалите негърци на Света Гора се оказват в положение на притеснявано малцинство. Чак към края на XVIII и началото на XIX в. руски населници отново започват да прииждат на Атон. През 1803 г. те поставят началото на Пантелеймоновския манастир, наречен веднага „Нов Русик“. Света Гора силно пострадва по време на борбата за независимост на гръцкия народ през 1821 г. След подкрепата от монасите за въстанието, на Атон е разположен турски гарнизон, който го напуска след сключването на Одринския мирен договор (1829 г.).

Вторият раздел („Руски обители, подвижници и поклонници на Света Гора от 30-те години на XIX в. до началото на XX в.“) е посветен на развитието на „Св. Пантелеймон“ и другите руски обители като центрове на подвижничество и поклонничество. Сериозно внимание е отделено на ролята на най-известните старци, изследователи и поклонници, сред които и членове на руското императорско семейство. През 1834 г. на икономиката на Света Гора е нанесен удар с конфискуването от гръцкото правителство на всички

атонски земи, в това число светогорските подвория в континенталната част на Гърция, които са основен източник на доходи за издръжка на манастирите. Славата и възраждането на някогашното величие на Пантелеймоновския манастир започва под ръководството на отец Йероним и архимандрит Макарий. Манастирът се застроява с прекрасни здания. Засилва се руското поклонничество на Атон и се откриват нови възможности за изследователите в Русия, които изучават древните ръкописи на Света Гора. През 1841 г. е разрешено събирането на пожертвования в Русия за атонските монаси и към родината на послушание се отправя отец Партений. През 1845 г. Света Гора посещава великият княз Константин Николаевич, посрещнат с радост и възторг не само от руските иноци в „Св. Пантелеймон“, но и от други светогорски обители и в столицата Карея.

Благодарение духовното ръководство и разностранната дейност на йеросхимонах Йероним Соломенцев руското монашество възобновява и устройва своя живот. Става възможен невиданият по-рано духовен и материален разцвет на Пантелеймоновския манастир, както и трайното положение на руснаците в Света Гора. Много активна е външната дейност на обителта с откриването на подвория в Русия, широко се развива издателската дейност. „Св. Пантелеймон“ оказва щедра помощ на атонските иноци – бедняци (сиромаси), на руски, български, сръбски, гръцки храмове и манастири, на учебни и благотворителни заведения. Настоятелството на архимандрит Макарий е забележителен период в историята на Пантелеймоновския манастир. Значително се подобрява материалното положение на обителта, увеличава се манастирското братство, издигат се нови храмове, омиротворяват се руско-гръцките отношения на Света Гора. „Св. Пантелеймон“ става един от главните и великолепни манастири на Атон. Отец Йероним и архимандрит Макарий много се грижат за благоустройството на манастирската библиотека, която се превръща в една от най-големите на Света Гора. Нейна душа става забележителният библиотекар отец Матей. Неговите научни заслуги са известни на всички, които се интересуват от историята на християнския Изток.

През втората половина на XIX в. руското правителство изменя отношението към съотечествениците си на Атон, на които започват да оказват покровителство членовете на императорското семейство. Неизменна помощ на руските иноци дават руските посланици в Цариград. През XIX в. масовото поклонничество, непрекъснатият поток от пожертвования, стремежът да се строят и създават нови храмове и скитове, прави руския принос все по-значим.

От средата на XIX в. до началото на XX в. започват активни изследвания за разкриване ръкописното наследство на Света Гора. В резултат на това много паметници на древната писменост, които са открити на Атон, получават световна известност. Сред изследователите са: Виктор Григорович; епископ Порфирий Успенски; архимандрит Леонид Кавелин; Алексей Дмитриевски. От втората половина на XIX в. до началото на революционните събития в Русия през 1917 г. броят на руските иноци в Света Гора се увеличава много бързо. „Св. Пантелеймон“ става образец за цялото руско монашество. Благодарение усилията и грижите на ктитори и на руския народ, към началото на XX в. той става най-многолюдният, най-величественият и най-богатият манастир от всички други атонски обители. Голямо количество руски иноци населват Андреевския и Илинския скит много келии и каливи. В края на раздела се прави изводът, че към 1912 г. Света Гора по националния си състав изгубва своята преобладаваща гръцка характеристика. От близо 10 хиляди светогорци половината са руснаци. Русия и Атон продължават да са заедно в единение чрез вяра и молитва, подвижничество и поклонничество.

Третият раздел („Атонската руска монашеска общност в навечерието и след Първата световна война. Прекъсване на историческите връзки с родината“) третира драматичните събития след Първата световна война сред руските светогорци и прекратяване на установените отношения с отечеството. В началото е направена констатацията, че Атон е огледало на православния свят и модел на православното единство. Атонските манастири на всеки от православните народи стават представители и на онази държава, към която принадлежат неговите монаси. Ето защо Русия, като най-голямата православна държава с многомилionenно население, заема на Света Гора особено място. Руските монаси се разглеждат от турското правителство като османски поданици, подчинени на Вселенския патриарх в духовно-административно отношение. Не е такава отношението към руското присъствие на Атон от страна на гръцкото правителство. Света Гора се разглежда от него като светиня за гърците по право. Затова рязкото увеличаване на числото руски светогорци предизвиква тревога в Атина и тя изработва мерки за укрепване позициите на гърците в Атон.

Особен интерес представлява отношението към Света Гора на руската дипломация и руското правителство. Несъмнено Атон, независимо от необикновения духовен авторитет, който има сред руския народ, е важна опора за руското влияние в Източното Средиземноморие. В навечерието на Балканските войни руското монашество не подкрепя идеята за

присъединяването на Атон към Гърция. То очаква, че при гръцки суверенитет на полуострова ще се ограничава славянското влияние в Света Гора. Новата политическа карта на Балканите е очертана на Лондонската конференция през 1913 г. Като цяло Русия осъществява прославянска политика, защитава своите държавни интереси в района на Проливите и на Балканите, в частност, и по атонския въпрос. Затова внася за разглеждане от конференцията проект за автономизация на Света Гора. С подобна перспектива не могат да се примирят гръцките монаси и съставят протест от името на седемнадесетте гръцки манастира до конференцията. На европейските велики сили е поръчано да изработят особен статут на Атон. През 1912 г. Света Гора става част от Гърция. В началото на ноември същата година се осъществява гръцки десант, който слага край на петвековното османско владичество на Атон.

В началото на ХХ в. възниква имеславието – аскетическо учение за Името Божие, което се оформя сред руските светогорци. То намира както горещи привърженици, така и не по-малко силни опоненти. Поддръжниците му се противопоставят на Св. Синод на Руската църква, на атонския Свещен Кинот и на Вселенския патриарх. Руските власти предприемат крайни действия – през юли 1913 г. имеславците са депортирани. Тези мерки на руската държава трябва да се разглеждат в контекста на нейната обща балканска политика. Следващата 1914 г. донася нови беди и Атон е напълно изолиран от Русия. Прекратява се финансовата помощ от правителството, от Св. Синод и от частните пожертвования. Прекъсва големият и постоянен поток от поклонници. Гръцките власти проявяват стремеж да поставят Атонската монашеска република под свой контрол, да я елинизират, като ограничават достъпа на иноци – славяни.

През 1917 г. руските светогорци са напълно откъснати от Русия, в руските обители започва глад. Отчаяните опити да се осигури продоволствие за безуспешни. Същевременно в Русия се утвърждава новата власт, враждебна към Църквата и монашеството. Съветското правителство не се интересува от Атон и от идеята за общоправославен протекторат над Света Гора. Гръцкият суверенитет на Атон е утвърден при отсъствие на каквато и да е руска позиция. След Първата световна война всички населници на Света Гора получават гръцко поданство, независимо от тяхната националност. Гоненията срещу Руската църква не позволяват на нейното ръководство да отделя нужното внимание на руските задгранични светини и на руските атонци. Всички решения и международни договори след Първата световна война предвиждат съхраняването на правата и свободите на негръцките населници в Света Гора.

Но на практика през 20-те години на XX в. гръцкото правителство предприема редица действия за елинизацията на Атон. Най-слабо защитени се оказват руските населници на малките обители – келии и каливи.

Трета глава на монографията е със заглавие „Съвременни реалии на православното подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора“. В нея с логическа последователност е очертан хронологическия диапазон между десетилетията след Първата световна война и началото на XXI век.

Първият раздел („Руските светогорци и новият Атонски устав“) анализира ролята на новия Светогорски устав за живота на руските населници в Атон. Дори и през тежките десетилетия след Първата световна война не прекъсва традицията на руското старчество и подвижничество. Забравен в родината, без връзки с нея, Пантелеймоновският манастир постепенно запада. Някога богати и величествени, зданията на обителта пустеят и се разрушават. През този период незначителното попълнение в „Св. Пантелеймон“ е с населници от Закарпатието, а по-късно от руски белемигранти, които живеят в Западна Европа и в САЩ. В самата Съветска Русия също е нанесен сериозен удар: новата власт конфискува цялото имущество на обителта (подвория, метоси, параклиси), населниците на подворията са подложени на репресии, а някои от тях – на мъченическа смърт. В този трагичен период Пантелеймоновският манастир най-тясно е свързан с името на преподобния Силуан Атонски – велик подвижник, широко известен не само в Гърция и Русия, но и в целия православен свят.

В началото на 20-те години на XX в. група гръцки атонци разработва юридическия статус на Света Гора. Новата харта, представена в Свещения Кинос през 1924 г., е одобрена от всички манастири, освен „Св. Пантелеймон“. През 1926 г. тя е ратифицирана от гръцкия парламент и текстът за Атон влиза в чл. 105 на Конституцията. Света Гора се разглежда като неразделна част от гръцката територия, образуваща особена, самоуправляваща се област със собствено правителство. Неин духовен глава, по многовековна традиция, остава Вселенският патриарх. От този момент всички светогорци, независимо от техния произход, официално се считат за гръцки граждани. Новото положение създава юридически препятствия за попълването на братствата с негръци. Руското монашество на Атон не може съществено да се обновява даже с тези емигранти, които са готови да се пострижат. Въвеждат се сериозни ограничения за чужденците - богомолци, които вече получават разрешение само за кратък срок. В днешно време Светогорският устав се явява основен

законодателен акт, действащ на Атон. Състои се от 188 члена и е обявен, че „произтича от императорските хрисовули и типикони, Патриаршеските сигилии, султанските фермани, действащите Главни канонизми и най-древни монашески устава и правила“.

В раздела е очертано мястото на двадесетте Свещени Царски Патриаршески ставропигиални манастира, разположени по уставновен от старо време обичай в йерархически порядък. Разгледан е и статутът на зависимите монашески учреждения – скитове, келии, каливи, исихастирии, катизми. Приетият Устав на Света Гора („Нов канонизъм“) съдържа редица членове, които нарушават древната практика. Така се създава възможност за препятствия пред поклонничеството от славянските страни, за пристигането от тях на послушници и иноци в славянските манастири на Атон. Представителите на Пантелеймоновския манастир разбират опасността от приемането на новия устав, който ограничава правата на руските иноци, избягва от неговото обсъждане и не го подписват, независимо от заплахата.

Проследено е пътуването в Света Гора на известния църковен учен Иван Гарднер. Той описва Атон през годините, когато поклонническият поток от Русия практически секва и това оказва съществено влияние върху положението на руските обители в Света Гора. Неговите спомени са ценен източник за положението на атонските монаси през 20-те години на ХХ в. Подобно значение през същия период има и книгата „На Атон“ на Борис Зайцев, изтъкнат руски писател – емигрант от ХХ в. В нея е отразено пътуването му в Света Гора, съпроводено с много рисунки и фотографии. Принудителното гърцизиране и притесненията от страна на гръцките власти задълбочават недоволството сред руските монаси. Междувременно броят на руските иноци в Атон продължава да намалява заради преклонната им възраст. Когато руската Света Гора започва да угасва, опустяващите обители се използват от съседите като източник на църковна утвар и строителни материали. Само Пантелеймоновският манастир има сили да продължи да съществува. Останалите руски обители – скитове, келии, каливи постепенно замират или се елинизират.

Вторият раздел („Руската православна църква и монашеската общност на Света Гора от края на Втората световна война до 90-те години на ХХ в.“) разглежда политиката на Руската църква към Атон през десетилетията след Втората световна война до падането на тоталитарния режим в началото на 90-те години на ХХ в. От края на Втората световна война започва борба на Руската православна църква за съхраняване на руското присъствие в Атон. Тя

ходатайства за свободен достъп в обителите на всички, които се стремят към иночество, а също и за свободно посещаване на Света Гора от учени и поклонници от всички националности. По този начин Руската православна църква защитава интересите на цялото атонско братство от външните опити да се ограничи неговото традиционно самоуправление. След примирието между съветската държава и Руската църква се появява възможност да се протестира против жестоката елинизация на Света Гора. През 1948 г., за първи път след революцията през 1917 г., в Русия прозвучават официални изказвания в защита на руските атонци. Съвещанието на главите и представителите на автокефалните православни църкви призовава всички православни предстоятели, да се обърнат към своите правителства да съдействат за подобряване положението на светогорските монаси от негръцка националност. Заявява се необходимостта от възстановяване и гарантиране правата на светогорското монашество. Може да се предположи, че СССР не е против да включи в своята орбита руските атонци и да използва естествения стремеж към Света Гора от страна на Московската патриаршия. Руските йерарси започват да провеждат радикална политика, като искат от Вселенския патриарх привеждане на руските обители към своята юрисдикция. Руските патриарси неведнъж се обръщат към Вселенските патриарси, Атинските архиепископи и гръцкото правителство във връзка с бедственото положение на руснаците в Атон. Предлага се незабавно урегулиране на атонския проблем. Междувременно политиката за елинизация на светогорските манастири продължава и руските атонци търсят подкрепа от други православни страни, както и от руската емиграция. Но тази поддръжка е малка и руският живот на Света Гора затихва.

През 1963 г. в целия православен свят тържествено се отбелязва 1000 – годишнината от основаването на Великата Лавра и от организираното монашеско общество на Атон. Този юбилей става жалон в историята на Света Гора, който полага началото на нов период за възраждане на атонското монашество. Предприемат се нови стъпки за възстановяване на връзките между Руската църква и Света Гора. През 1966 г., след половин век, в Атон пристига първото попълнение на руското монашество. В братството на „Св. Пантелеймон“ петима нови монаси. От този момент Московският патриарх официално започва да се счита за ктитор на обителта и получава реална възможност да ѝ помага. През 1967 г. в Гърция се извършва държавен преврат и на власт идва военен режим. Гръцкото правителство издава постановление със силата на закон. С него се налага нова система за управление на Света Гора.

Тези действия предизвикват дълбока загриженост в целият православен свят. Св. Синод на Руската православна църква осъжда приетото постановление, като нарушаващо правата и древните традиции в живота на атонските манастири. Решително се осъжда вмешателството на властите в Гърция при свободно влизане в Света Гора на нови монаси и достъпа на поклонници. Руската църква продължава да се обръща към гръцкото правителство и Вселенския патриарх с ходатайства за заселване в манастира на иноци от Русия.

През 1972 г. Московският и на цяла Русия патриарх Пимен посещава Атон. Това е първото посещение на Света Гора от Всерусийски патриарх. Той заявява, че Атон трябва да се съхрани като Всеправославен монашески център със свещената през вековете независимост, с традиционното самоуправление. През втората половина на 70-те години на ХХ в. връзките на Пантелеймоновския манастир с Руската православна църква значително се активизират. През 1976 г. на Света Гора пристигат отначало четирима руски монаси, а след това още девет. През 1982 г. усилията на Руската православна църква получават поддръжка от Свещения Кинот на Света Гора, който излиза с обръщение към президента и правителството на Гърция, подписано от настоятелите на двадесетте атонски манастира. В него се поставя въпросът за засилващия се недостиг на иноци в негръцките манастири. През 1983 г. от СССР в „Св. Пантелеймон“ е изпратена изследователска група на Московската патриаршия и Академията на науките. Тази работа на изследователите – специалисти е от голямо значение, защото ръкописите, които се съхраняват в светогорските обители, са подложени на различни опасности. Към времето на визитата в Атон на Московския и на цяла Русия патриарх Алексей II през юни 1992 г., братството в „Св. Пантелеймон“ наброява 40 души.

Третият раздел („Възраждане на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора в края на ХХ и началото на ХХІ в.“) представя процеса на непрекъснато увеличаване на руското атонско братство и разрастване на поклонничеството от Русия в Света Гора. Когато през 90-те години на ХХ в. започва възраждане на духовния живот в Русия, руски населници от Атон започват да се връщат в родината и да възстановяват обители. Различна от съдбата на Пантелеймоновския манастир е съдбата на двата най-големи светогорски скита, основани и построени някога от руски монаси – „Св. Андрей“ и „Св. Илия“. В началото на 90-те години на ХХ в. помощта за „Св. Пантелеймон“ нараства. Числеността на братството се увеличава до 50 души, изграждат се и се реставрират манастирските здания, в

Москва се възражда Пантелеймоновското подворие. Едва в края на XX в. голямо количество поклонници получават възможност свободно да пътуват до Света Гора, да посещават нейните манастири и да пребивават там. Възраждат се и загубените традиции на православното руско поклонничество до руските обители. С тази цел при Пантелеймоновския манастир действа архондарик (специални помещения, предназначени за приемане и настаняване на поклонници), провеждат се поклонения пред многочислените светини и се участва в богослуженията. В обителта се оказва традиционното славянско гостоприемство с откритост и радушие. По този начин манастирът се оказва твърдина и опора на руската святост в Атон. Обителта е ценна и с това, че в нея се съхраняват многобройни чудотворни и целебни светини с всеправославно значение. Главата на св. Пантелеймон е безценна светиня на храма, обителта и цялата Света Гора Атонска. Св. Пантелеймон е дълбоко почитан в Гърция, Русия, България и другите православни страни. В Пантелеймоновския манастир се пазят части от мощите на повече от 300 гръцки, руски, грузински светии, до повечето от които поклонниците могат свободно да се приближат и допрат, да се помолят и изпросят помощ. Библиотечно-архивният комплекс на Пантелеймоновския манастир представлява безценен център за съхраняване и изучаване на руската и всеправославната духовна култура и наследство. Архивът на „Св. Пантелеймон“ в основата си съдържа документи от последните 300 години история на манастира. Сред тях най-старият е датиран от 1030 г. Този архив убедително потвърждава факта, че разрыв в духовния живот между Русия и Света Гора никога няма.

През 2013 г. Московският и на цяла Русия патриарх Кирил посещава Атон. Когато говори за значението на монашеския живот в Света Гора, той отбелязва голямата отговорност на всички, които носят тук своето служение и поддържат единството на всички православни църкви, чистотата на православието и на монашеския живот. След 2013 г. с участието на руската държава е направено много за благоустройството на „Св. Пантелеймон“, за възстановяването и съхраняването на неговото духовно и културно наследство. В края на май 2016 г., в рамките на 1000 – годишния юбилей на руското монашество в Атон, се провежда поклонническа визита на патриарх Кирил и на руския президент Владимир Путин. Светейшият патриарх Кирил подчертава, че Света Гора е единственото място, където чрез видим образ се явява лицето на Православната Църква. Духовният център на цялото Православие, атонското монашество, винаги се разглежда като образец за

иночески живот и идеал, към който се стремят и руските монаси. През всичките тези столетия протича и друг важен процес. Русия дава на Атон свои подвижници и така се преплитат историята на светогорското и руското монашество. В края на раздела се прави изводът, че в началото на ХХІ в. отношенията и взаимодействието между руското и атонското монашество са много плодотворни. Истинското възраждане на обществото е възможно само чрез обръщане към собственото духовно наследство и първоизточници, където руското атонско монашество заема едно от най-важните места. А Света Гора встъпва в третото хилядолетие на християнството като духовна крепост на целия православен свят.

Заключението поставя акцент върху значението на съвременното подвижничество и поклонничество в Атон. Слава за Света Гора в днешно време представляват редица забележителни старци, които със своя живот и дейност дават неограничен принос в делото за възраждане на монашеството. Атонските обители и днес привличат много поклонници от различни страни. Православното поклонничество е значима съставка на пълноценния църковен живот. По тази причина поклонничеството до светогорските светини остава най-древната духовно-историческа традиция и израз на единството и съборността на Православната Църква.

НАУЧНИ ПРИНОСИ:

1. Монографията е опит да се синтезира и анализира голяма по обем информация за историята на православното подвижничество и поклонничество от Русия в Света Гора.
2. Текстът целенасочено е съобразен с терминологията, характерна за съвременната хуманитаристика, третираща проблемите на православното подвижничество и поклонничество.
3. В научен оборот са въведени издадени през последните години изследвания, посветени на проучваната тема.
4. На сравнителен анализ са подложени свързани с проблематиката публикации, дневници, мемоари и пътеписи.
5. Очертани са съвременните реалности на руското подвижничество и поклонничество, като част от духовното и културното възраждане на руския народ в началото на ХХІ в.

6. Монографичният труд е съобразен с всички досегашни постижения на историческата наука в областта на Света Гора и атонското подвижничество и поклонничество, преди всичко през периода XVIII – XXI в.
7. Формулиран е, основаващ се на анализираната значителна по обем историческа информация, извод, че „Атон не е място, това е път“, че Света Гора принадлежи на целия православен свят и на нея живее Православието.

2. Славов, П. Поклонничеството в исляма – история и съвременни измерения. Пловдив, 2016, 142 с.

Монографичният труд се състои от увод, три глави, заключение и библиография. В него подробно е проучена и систематизирана догматичната основа (Свещено Писание и Традиция), върху която поклонничеството в исляма исторически и канонически се утвърждава като стълб на религиозната практика в най-младата световна религия.

Анализирани са множество изследвания за корените, историческото развитие и съвременните измерения на поклонничеството в исляма.

Аргументирано се формулира тезата, че поклонничеството, в т.ч. и ислямското, до свещени места съществува от дълбока древност като форма на религиозна и историческа памет, както и на духовно човешко взаимодействие.

Прави се изводът, че мюсюлманското поклонничество е продължение на древна културна традиция, на чиято основа то разгръща своята религиозна същност и в продължение на много векове се превръща във важен елемент от съвременния цивилизационен модел.

Хаджът свързва мюсюлмани от различни народи по света ритуално, символично, социокултурно и политически. Така той се явява най-въздействащият израз на ислямския идеал за единство в религията, културата, пространството и времето.

НАУЧНИ ПРИНОСИ:

Съвременна Европа е на кръстопът, в чиято основа са проблемите на сигурността – предимно политически, но с културен и религиозен контекст, който не бива да се пренебрегва. Случващото се на Стария континент и неговото отношение към ислямския свят може да се обясни през призмата на историята, религията, икономиката, политиката и културата.

Последните десетилетия на XX век и началото на XXI век се характеризират със своеобразен протест на ислямската общност, мотивиран религиозно. Той е насочен против някои черти от живота на съвременната западна цивилизация и социалната несправедливост в мюсюлманските страни.

Днес милиони мюсюлмани са мигранти в християнска Европа от традиционни ислямски страни, много от които са били европейски колонии. В широк смисъл християнско-ислямският диалог може да се разбира като история на взаимоотношенията в продължение на 14 века, тоест като история на техните икономически, социални, политически, културни връзки и конфликти, както и като история на техните знания и представи един за друг. Никога преди не е било толкова важно за европейските християнски народи да имат точна представа и преценка за исляма. В резултат на това подлежат на преосмисляне и отношенията с мюсюлманския свят, които Европа поддържа – тоест с ислямските страни и имигрантите, нелегални или не. Днес европейският континент е обект на ново настъпление на исляма, като носител на специфична религиозна култура. Тя от своя страна е основата и основанието за идентичност и самосъзнание на милиони мюсюлмани, пристигнали легално или не. Към това се прибавя и напрежението, породено от пропагандата и терористичните действия на групировки, определяни като фундаменталистки.

Тече процес на формиране на ислямски общности в европейски условия със специфични характеристики за различните страни. Ето защо голяма важност придобиват взаимоотношенията между двете най-големи световни религии-християнството и исляма, в съвременна Европа, в нейната социална и културна структура. Взаимодействие, което предполага не сблъсък, а диалог, който да съхранява и поддържа мира, сигурността, свободата, нравствените ценности и социалната справедливост. За тези взаимоотношения, независимо от вида им, е необходимо разбиране и знание за християнството и исляма.

Това включва и общите им разбирания и вярвания по отношение на монотеизма и Откровението на Бог, което отправя към човечеството. В днешните сложни условия става наложително да се постигне цивилизационен

диалог между хората и обществата, изповядващи християнство и ислям, във всички части на Европа, за да съхрани тя своята идентичност в търсенето на сигурност по пътя на третото хилядолетие.

II. Студии

1. Славов, П. Мека и Медина в свещената история на исляма. – В: Юбилеен сборник в чест на 90 – годишнината на проф. д.и.н. Тончо Трендафилов. Пловдив, 2016, с. 265-272 (39 м. с.).

Описва се процесът на формиране и утвърждаване на градовете Мека и Медина като свещени центрове за поклонничество на мюсюлманите. Проследява се в исторически и религиозен план превръщането на Кааба в Мека от общоарабско езическо светилище в Дома на Аллах и център за налагане на ислямското Единобожие. Анализирани са основните текстове от Свещения Коран, свързани с построяването на Кааба и произхода на свещения Черен камък – светиня на светините в нея. Подчертава се, че възникването на свещения град Мека най-разпространеното религиозно предание свързва с Ибрахим (Авраам) и избора на Аллах, предопределил ключови събития от свещената история на исляма. Прави се уточнението, че научната възстановка на историята на Кааба и Мека е затруднена, тъй като на свещената територия всякакви археологически проучвания са забранени.

Специално внимание е отделено на ролята на Мохамед за утвърждаването на свещения характер на Кааба и Мека в духовния и в обществения живот на арабските племена. Важно значение има съхраняването на града по време на войната между Медина и Мека след 622 г. (годината на хиджра), както и включването в мюсюлманското поклонничество на елементи от традиционното поклонение на Кааба. Така Кааба завинаги става кибла – свещената ориентация за мюсюлманите при молитва и единствен по рода си Дом на Бога.

След покоряването на Мека, след 630 г., се пристъпва към изкореняване на езическите вярвания, първоначално в нейната околност, а след това и на старите езически светилища в цяла Арабия. По този начин се доказва превъзходството на исляма и могъществото на Мохамед. Прави се изводът, че обособяването на исляма като самостоятелна религия се осъществява и чрез разграничаването с „хората на Писанията”, юдеите и християните, чиито

религии до този момент се ползват с уважение от Пророка. За това свидетелстват и аяти от Корана, призоваващи за борба с тях, както с езичниците.

Важно място заема възглавеното от Мохамед мюсюлманско голямо поклонничество (хадж), след като всички племена, почитащи Кааба, приемат исляма. Така той прави крачка за сближаване на обредите на всички племена, почитащи светините в района на Мека и категорично обозначава разрыва с езическите традиции. По този начин Кааба се превръща в крайна точка на поклонението хадж и духовен център на света, към който всички мюсюлмани се обръщат в молитвите си, наричайки я често „земния образ на Божия трон на небето”. Тъй като се предполага, че прощалното поклонничество ще служи за образец на следващите, Мохамед строго съблюдава всички обреди: както съхранените патриархални обичаи, така и въведените от него, съобразно Откровението. Той утвърждава ролята на основните свещени места и ритуали, които мюсюлманите от цял свят следват и днес: Свещената джамия, разположена в центъра на Мека и в чийто двор се намира Кааба; планината и долината Арафат; долината Муздалифа; долината Мина.

Проследява се и утвърждаването на Джамията на Пророка в Медина, в която е погребан Мохамед, като втора светиня в исляма. Тя става център на мюсюлманското управление и разпространението на исляма, тъй като именно в нея Пророкът провъзгласява значителна част от Корана, произнася своите проповеди, засягащи преди всичко правилата за живот на мюсюлманската община (умма).

2. Славов, П. Поклонничеството в съвременния ислям – между традицията и сигурността. – В: Научни трудове на Висше училище по сигурност и икономика. Т. II., 2016 г. Пловдив, 2016, с. 149-196.

Посочени са и условията за извършване на хадж според Шариата, както и изискванията за особеното състояние на духовна чистота у поклонника – ихрам; ритуалното обикаляне на Кааба; ускореното ходене между хълмовете Сафа и Марва; стоенето до планината Арафат; хвърлянето на камъчета в долината Мина по три стълба като обещание за изгонване на бесовете от своя живот. Главният канонически празник в исляма е празникът на жертвоприношението, което е длъжен да извърши всеки поклонник в ден, отбелязван от мюсюлманите в целия свят. В Медина мюсюлманите се покланят

пред гроба на Мохамед и гробовете на най-верните му сподвижници и най-близките му в семейството.

В монографичния труд се отделя специално внимание за анализ на достоверните хадиси (свещените предания, предавани от уста на уста, а по-късно записани и съхранени до днес и завинаги), отнасящи се до поклонничеството. Пророческата Сунна представлява изречение и постъпки на Мохамед, а също постъпки на неговите сподвижници, които той е видял и одобрил. По този начин те се превръщат в обичай, закон за всички мюсюлмани и съдържат голяма част от принципите и идеите на исляма. Извършвайки поклонничество, мюсюлмани от всички краища на света, независимо от раса, народност, език, нация, социално положение, политически възгледи и убеждения, се откъсват от светската суета с искреното намерение да се обърнат към Аллах с молба за милост, на двете неприкосновени, съкровени свещени земи на Мека и Медина.

III. Статии и научни съобщения

1. Славов, П. Възгледите на Васил Левски за етническата и религиозната толерантност. – В: Проблеми и предизвикателства на археологическите и културно-историческите проучвания. Т. II (История). Пловдив, 2009, с. 222-225.

Статията е аргументиран опит за оценка на възгледите на Васил Левски за религиозната свобода и етническата толерантност. Главното, най-важното е равнопоставяне на народностите, нациите и етническите общности. Основен принцип на бъдещето общество е принципът на веротърпимост, правото на народа на вероизповедание. Хората и народите трябва да са равноправни по отношение на вярата.

Днес, като общество и като граждани, се нуждаем от толерантност, диалог, разбирателство и сигурност. В този смисъл етническите и религиозните различия не могат да бъдат източник на конфронтация и противопоставяне, не бива да се използват за разпалване на вражда и конфликти. Ето защо възгледите на Васил Левски продължават да бъдат актуални не само за развитието на българското общество, но и за развитието на съвременния свят, за бъдещето на човечеството.

2. Славов, П. Поклонничеството в исляма – история и съвременни измерения. – В: Годишник на Колеж по икономика и администрация. Пловдив, 2011, с. 130-134.

В статията се разглежда формирането на ислямското поклонение хадж като един от петте стълба на религиозната практика – от корените в доислямските езически обреди до подробното разработване на ритуала от представителите на основните догматични школи. За Шариата хадж означава специално действие, извършвано в определено време, на определено място и по определен начин. Това е задължение, което вярвящият трябва да изпълни при възможност поне веднъж в живота си. Описани са условията, при които осъществяването му е задължително, както за мъжете, така и за жените. Посочени са и стълбовете на хадж, при чието неизпълнение поклонничеството става недействително.

Специално внимание е отделено на свещените градове за мюсюлманите – Мека и Медина, на състоянието ихрам и неговите характеристики и изисквания, както и на прощалното поклонничество на Мохамед през 632 г., малко преди смъртта му. Разглеждат се всички ритуални действия, задължителни за поклонниците: обикалянето на Кааба; докосването до Черния камък; отпиването на вода от свещения източник Замзам; ритуалното изминаване на разстоянието между хълмовете Сафа и Марва; стоенето на планината Арафат и в долината Мина; жертвоприношението в памет на Ибрахим, като кулминация на хадж; ритуалното хвърляне на камъчета по три стълба, символизиращи Сатаната; прощалната обиколка на Дома на Аллах.

Посочена е и политиката на правителството на Саудитска Арабия през последните години да гарантира сигурността на около три милиона мюсюлмани по време на хадж, изграждайки модерна инфраструктура, отговаряща на съвременната действителност, без да се нарушава историческата и догматичната традиция.

Прави се изводът, че социалната страна на хадж демонстрира световното братство на мюсюлманите без разлика на раса, език, народност, класа, местоживеене, тъй като напълно равни, като братя, живеят заедно и изпълняват общо религиозните си задължения.

3. Славов, П. Религиозната толерантност и съвременното българско законодателство. – списание „Норма”, брой 11, 2013, с. 58-62.

Отпечатаната в правното списание „Норма“ статия проследява как новата Конституция на Република България от 1991 г. поставя на демократична и плуралистична основа взаимоотношенията между държавата и различните вероизповедания, прогласявайки, че вероизповеданията са свободни и религиозните институции са отделени от държавата. Религиозните общности могат успешно да съществуват и да се развиват в мирно съжителство с други религиозни общности, особено ако никоя от тях не се ползва с привилегировано отношение и достъп до политическа власт.

Правото на всеки гражданин на свобода на мисълта, съвестта и религията е прогласено в чл. 10 от Хартата на основните права на Европейския съюз. То включва свободата на всеки да изповядва своята религия индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали. Българската Конституция също установява свобода на вероизповеданията и ненакърнимост на правото за избор на вероизповедание. Същевременно конституционния модел на държавно-църковните отношения се основава на принципа на отделеност на религиозните институции от държавата.

Ако държавата иска да получи доверието на своите граждани, тя трябва да покаже и че зачита техните религиозни убеждения и правата на техните религиозни изповедания. Бъдещето на България изисква изграждането на здравословен баланс между личните права и свободи, от една страна, и сигурността, мира и благополучието на обществото, от друга.

4. Славов, П. Принципите на религиозна толерантност, съвременното българско законодателство и законодателни инициативи. – В: Религиозната толерантност в съвременния свят. Пловдив, 2014, с. 9-14.

В статията вниманието е насочено към толерантността като обществено задължение и неотменимо човешко право. Всеобщата декларация за правата на човека на ООН гарантира, че „Всеки човек има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва правото да смени религията или убежденията, както и свободата да изповядва религията или убежденията си, индивидуално или колективно, публично или частно, чрез обучение, обреди, богослужение и ритуали“.

Модерният дух на толерантност намира израз и в Конституцията на Република България от 1991 г., която последва политическите и социално-

икономическите промени в страната след 1989 г. Гарантирането на обществения интерес предполага опазване, закрила и развитие на културното наследство на Република България, в това число и на материалното недвижимо наследство като носител на историческа памет, национална идентичност и с научна или културна стойност. По този начин се създават условия за опазване, закрила и развитие на културното наследство в интереса на обществото, както и равен достъп на гражданите до него, без разлика на религиозната им принадлежност.

Конституционният принцип на отделеност на религиозните институции от държавата е доразвит в Закона за вероизповеданията, като е поставен акцент върху автономността на религиозните общности и институции в организационен план. От друга страна, в Закона за вероизповеданията е прогласено, че държавата може да подпомага Българската православна църква – Българска Патриаршия, нейните поделения, притежаващи статус на юридическо лице, както и регистрираните вероизповедания, за осъществяване на тяхната религиозна, образователна и социална дейност.

5. Славов, П. За някои особености на религиозността у българите мюсюлмани в Средните Родопи. – списание „Социология и икономика”, брой 4, 2015, с. 34-38.

В статията вниманието е насочено към ролята на етнокултурен фактор, която ислямът има не само като вероучение, но и като битова религия. Българското семейство, като най-важен структурен елемент на етническата общност, в течение на дълъг исторически период се подлага на целенасочено (с държавноадминистративни, икономически, идеологически и други средства) въздействие от османските завоеватели. Ислямът в тази политика служи като инструмент, с чиято помощ завоевателите се стремят да изменят образа на живот на народа, неговите традиции и обичаи, нравствените му ориентации. В течение на продължилото пет века османско-ислямско въздействие върху българския етнос се проявяват онези механизми, които позволяват на българския народ да съхрани своите същностни черти и характеристики. Въздействието на исляма върху семейството способства за консервацията и обособяването на етноконфесионалната общност на българите мюсюлмани в социума, забавя общосоциалната интеграция и социализацията на личността.

Мюсюлманската религиозност в Среднородопския регион представлява своеобразно съчетание между езичество, християнство и ислям. Върху основата на посочената синкретичност трансформацията на конфесионалния компонент не прераства в изменение на етническата основа, в етническа асимилация, тъй като подложеното на ислямизация местно население съхранява родния език. Религиозната асимилация деформира етническото самосъзнание, но не успява да го унищожи. Процесът на асимилация се осъществява в голяма степен чрез ислямизацията на семейството.

Прави се изводът, че макар и да се оказва важен фактор за историческото формиране на етноконфесионалната група на българите мюсюлмани, самият конфесионален компонент не може да измести етническите, битовите и други елементи, характеризиращи нейната етническа принадлежност към българския народ.

За да се гарантира националната сигурност, днес от голямо значение е консолидирането на българското общество да се осъществява чрез обогатяване на социалните и културните връзки и снемане на конфесионалните прегради в отношенията между хората.

6. Славов, П. Догматичното и историческото начало на поклонничество в исляма съгласно Свещеното Писание и Традицията. – В: Съвременни заплахи за сигурността на Европа. Пловдив, 2016, с. 488-497 (13 м. с.).

Статията е посветена на догматичните основания и историческото развитие на поклонничеството в ранния ислям. Проследява се фундаменталното значение на Свещеното Писание и Традицията за мюсюлманската умма. Свещеният Коран и Сунната са небесното откровение, което чрез Мохамед стига до вярващите в Аллах. Това става чрез достоверните хадиси – свещените предания, които се предават от уста на уста от авторитетни богослови, а по-късно се записват и съхраняват до днес и завинаги.

Поклонничеството в Мека е голямо (хадж) и малко (умра). Филологическото значение на думата „хадж“ е „стремеж, направление, твърдо намерение“, а „умра“ означава „посещение“. В терминологията на Шариата (комплекс от Божествени предписания върху основата на Корана и Сунната, разтълкувани от богослови и засягащи принципите на вярата и нормите на религиозната практика) „хадж“ е устремяване на душата и тялото в определено място и време за изпълнение за специалните ритуални действия. Времето за извършване на хадж е строго определено по мюсюлманския лунен календар –

конкретни месеци и дни. Хадж е един от стълбовете на религиозната практика в исляма и е вменен като задължение на мюсюлманите поне веднъж в живота им. Извършвайки поклонничество от всички краища на света, те, независимо от раса, народност, нация, език, социално положение, политически възгледи и убеждения, се откъсват от светската суета, за да застанат пред Господ в земята на пророците, осветена от Свещената Кааба и се обърнат към Него с молба за милост.

Разгледани са предписанията, без изпълненията на които човек не може да е готов за поклонничество и неговото реализиране. То изисква материална възможност за неговото осъществяване, отсъствие на дългове, необходими условия за живот (социален и битов минимум), материална обезпеченост на семейството по време на пътуването и отсъствието, наличие на собствени средства за път и за всички ритуали на хадж. Осъществяването на хадж е задължение на човек, който носи отговорност за своите действия. Затова той трябва да е пълнолетен и да е психически здрав.

Отделено е специално внимание на прощалното поклонничество на Мохамед до Кааба и Мека, което става образец за следване от всички мюсюлмани. Наименованието прощално е, защото той се прощава със своите сподвижници и свещената меканска земя. Ето защо Пророкът строго съблюдава всички обреди: както съхранените патриархални обичаи, така и въведените от него, съобразно Откровението. Мохамед по време на своето последно пребиваване в Мека използва всички сили, за да запечата дълбоко учението си в умовете и сърцата на неговите последователи. Той се старее не само да предаде на народа учението и да го запознае с обредите, но и да определи и правилата на обществения и домашния живот. Тези правила, записани и разтълкувани, имат силно влияние върху нравствеността и образа на живот в мюсюлманския свят.

След Мека на земята по достойнство е Медина, градът на Пророка, където наградата за свършените добри дела също се преумножава. След Свещената джамия с Кааба в Мека и Джамията на Пророка в Медина по достойнство идва джамията Ал-Акса в южната част от свещената територия на Йерусалим, където по време на нощното му пътешествие е пренесен Мохамед. Събирането на колкото се може повече мюсюлмани на едно място, особено в първите години и десетилетия на исляма, има огромно значение. Това заздравява връзките в уммата, предизвиква съревнование във вярата и демонстрира пълно равенство на всички мюсюлмани. Тази убедителна картина служи за подкрепа на колебаещите се и усилва вярата у ревностните.

7. Славов, П. Българската православна църква и образованието в Източна Румелия. – В: Мултикултурният човек. Сборник в чест на проф. д.и.н. Камен Гаренов (отец Петър Гарена). Т. 2. София, 2016, с. 531-536.

В предадената за печат статия се проследява важната роля и значение на Българската православна църква за учебното дело в Източна Румелия. С много усилия и жертви от страна преди всичко на българското население, общините успяват да възстановят изгорелите и разрушени по време на Априлското въстание и Руско-турската освободителна война училищни сгради, да построят нови, и то по време, когато хора са без къщи и покъщнина, когато населени места са изпепелени и обезкървени. Иван Вазов пише през 1873 г., че първата страст, която се появява в народа веднага след Освобождението, е страстта към училищата и как в почти всяко село най-хубавото здание е училището.

По принцип Българската Екзархия, макар и църковна институция, не посяга върху утвърдения вече светски характер на новобългарското образование. В Източна Румелия на всяка религиозна общност се дава право да урежда свои училища, в които да се проповядва религията на общността и да се учи народен език. В Органическия устав по отношение на образованието е застъпен принципът на религиозната търпимост и националната свобода. Временното руско управление счита, че народното образование може да върви много по-успешно, ако в него участва непосредствено самото общество, както това е преди Освобождението. Затова предоставя материалната издръжка на училищата в ръцете на народа, а правителството запазва за себе си само висшето ръководство и контрол над тях.

Издръжането на училищата става с част от църковните доходи, с доходите от училищните имоти, от доброволните пожертвования на частните лица и от данъците на общината. Временното руско управление, освен че помага за възобновяването на разрушените храмове и в Източна Румелия, за снабдяването им с богослужебни книги и предмети, счита за необходимо и откриването на духовни училища, които да подготвят просветени свещеници. В Източна Румелия има широка религиозна свобода, основана на Органическия устав, който дава еднакви права и привилегии на признатите вероизповедания. Религиозните общности са длъжни сами да издръжат училищата си, което води до постоянно взаимодействие и взаимна зависимост между Екзархията и българските училища.

Православното духовенство в Източна Румелия използва тази ситуация, за да изпълнява както църковни, така и училищни задължения. Това играе голяма роля за запазването на религиозното единство и ограничаване на натиска върху православните българи в границите на Османската империя след Берлинския договор, за съхраняване на тяхната национална идентичност.

8. Славов, П. Семейството на българите мюсюлмани в Средните Родопи – исторически и етнокултурни характеристики. – Пловдивски исторически форум, год. I, 2017, кн. 1. Пловдив, 2017, с. 48-54.

В течение на продължилото пет века османско-ислямско въздействие върху българската народност се проявяват онези механизми, които позволяват на българския народ да съхрани своите същностни черти и характеристики. Християнството се оказва преследвана, подлагана на дискриминация религия. Османската държава по пътя на ислямизацията се стреми да реши редица важни за нея проблеми на Балканския полуостров.

Специализираните изследвания за Средните Родопи констатират религиозна синкретичност и конфесионална раздвоеност сред ислямизирания българи. Религиозната асимилация не успява да унищожи етническото самосъзнание на българското население в този регион. Ето защо етническите характеристики, независимо от изключително трудната ситуация, продължават да съществуват и да се развиват.

Процесът на асимилация се осъществява в голяма степен чрез ислямизацията на семейството, в което протича взаимодействие между традиционните устои на етническото самосъзнание и религиозните елементи с ислямско съдържание и характер. Конфесионалният компонент не успява да измести етническите, битовите и другите елементи, характеризиращи етническата принадлежност на българите мюсюлмани към българския народ.

9. Славов, П. Этноконфессиональные отношения в Болгарии – традиции и современность. – В: Межрелигиозный диалог как фактор мирных и справедливых отношений народов. Москва, 2008, с. 94-96.

Очертани са въпросите, свързани с конфесионалната обособеност, националната сигурност и международните отношения в най-новата българска история. В резултат на обективни предпоставки в съвременното българско

общество се проявяват определени процеси и тенденции, свързани със социалната роля и функция на религията.

Прави се изводът, че етноконфесионалните отношения имат социални и културни измерения и играят важна роля в съвременното българско общество.

10. Славов, П. Православие и културно-духовна реалност съвременного българского общества. – В: Кризис мировой системы ценностей как вызов православию. Москва, 2009, с. 116-117.

Анализирант се проблемите пред традиционните религии, възникващи в резултат на многобройни конфликти, заплашващи мира и сигурността в съвременния свят. Конфликти, които само по силов път и с политически средства не могат да бъдат преодоляни. Ето защо традиционните религии са призвани да дадат съвместен отговор на новите заплахи за човечеството, свързани с тероризма и глобалната икономическа несправедливост.

Само уважението към историческите традиции на другите народи, справедливостта и искреността в отношенията между цивилизациите, религиите и народите могат да способстват за създаването на свят на мира, сигурността и съгласието. Православните църкви винаги са защитавали мирните и хармонични отношения между всички народи и нации, независимо от езика, културата, религиозните и политическите различия, тъй като всички хора носят в себе си образа на Бога.

11. Славов, П. Роль православия для мирного и гармоничного существования между народами. – В: Роль традиционных религий в поиске мирных решений и ответов на вызовы глобальных и региональных угроз и конфликтов. Москва, 2009, с. 300-301.

Предлага се съвременен поглед върху предизвикателствата в условията на глоболизиращ се свят пред православието, сред които са водещи мирът, сигурността, икономическата криза и социалната несправедливост. Те са съпроводени от феномена на равнодушие и безразличие, които пораждат и недоверие – човешко и обществено.

Именно в условията на тази историческа и културно-духовна реалност Българската православна църква и православната общност отчитат религиозното и етническото многообразие на съвременната българска

действителност. Основа за това е и диалогът сред православните, християните и всички вярващи.

12. Славов, П. Болгарское государство и Болгарская православная церковь: исторические уроки и перспективы. – В: Государство – Церковь – Общество: исторические уроки и перспективы. Москва, 2014, с. 193-195.

В тази публикация вниманието е насочено към очертаване на границите между религиозното и държавното начало, включително и чрез отделянето на Църквата от държавата в условията на тоталитарни режими в Източна Европа след Втората световна война. В България Законът за изповеданията от 1949 г. ограничава на практика религиозната свобода и дава големи права и възможности за вмешателство на държавата във вътрешното саморегулиране и самоуправление на Църквата.

За съжаление, непосредствено след демократичните промени и приемането на Конституцията на Република България от 1991 г., Българската православна църква (БПЦ) изпада в разкол, който удря силно по нейния авторитет и ограничава възможностите ѝ за институционално функциониране. Става ясно, че разколът е резултат не само на вътрешноцърковни конфликти, а и на политически и икономически интереси. Оспорва се легитимността на българския патриарх. БПЦ изпада в криза, което създава благоприятна среда за навлизането на всевъзможни секти и нови религиозни движения в страната.

През 2002 г. с приемането на новия Закон за вероизповеданията на практика е положено началото за преодоляване на разкола по законодателен път. Следващите правителства полагат усилия за създаване на балансирани отношения, разумен и съзидателен диалог с БПЦ и регистрираните традиционни вероизповедания.

Подчертава се, че православието в България е не само вероизповедание, а и национална идентичност. Ето защо обществените очаквания към БПЦ днес са много големи, което я натоварва с огромна отговорност. Нейното най-силно оръжие са вярата и духовността. Църквата, като духовна институция, може и е длъжна да диктува обществения морал и да указва нравствените ценности, осезателно да присъства в духовния и социалния живот на хората. Днес нейната позиция по редица важни въпроси, свързани със законодателството и назрели обществени проблеми, се приема от държавата и гражданите.

НАУЧНИ ПРИНОСИ:

Приносите в публикациите са свързани с целенасоченото проучване и анализиране на историческите и съвременните измерения на религиозната толерантност и междурелигиозния диалог в днешния свят. Специално внимание е отделено на взаимоотношенията християнство (православие) – ислям в контекста на мира и сигурността в България, на Балканите, в Европа и в света.

Научните и теоретичните постановки са намерили практическа реализация в академичните лекционни курсове, в научния проект „Религиозната толерантност от древността до наши дни”, както и чрез участието в редица научни и международни конференции и прояви, посветени на съвременните предизвикателства пред най-големите религиозни общности и сигурността на Балканите, в Европа и в света.

Важно място заема и дейността като член и председател на Комисията по вероизповеданията на Народното събрание, както и работата в Интерпарламентарната православна асамблея за мирни решения и отговори на глобалните и регионалните заплахи и конфликти.

През целия период на преподавателска работа в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – активно участие в академичния живот, в процедурите по акредитация, институционална и програмна, в диалога с Министерството на образованието и науката и Парламентарната комисия по образованието и науката, както и за утвърждаването на университета в българската образователна система.